

943.6"1848/1849"
323.1(497.113)"1848/1849"

Др Љубомирка Кркљуш, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду

ПОГЛЕДИ СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА НА УСТАВНО УРЕЂЕЊЕ АУСТРИЈЕ И ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ 1848-1849. ГОДИНЕ

Сажетак: Мада је био активан учесник у револуцији 1848. године и члан Главног одбора, Светозар Милетић није у покрету због своје младости играо значајну политичку улогу. Међутим, он је крајем 1848. и почетком 1849. објавио у листу Напредак два члanka: Значај покрета у Аустрији и Војводовина према целокупној Аустрији, у којима је дао своје виђење и објашњење револуције 1848. у Аустрији, као и предлог реорганизације Монархије на темељу народности. Милетић предлаже да се Аустрија устроји као федеративна заједница својих народа. Војводина би према том нацрту била једна од држава у Монархији, изједначенa са свим осталим државама. У нацрту су до пуног изражаја дошли принципи грађанске демократске и либералне државе: законодавна власт народног представништва и одговорност извршне власти, владаоца, чије одлуке премапотписују надлежни министри и владе, која произистиче из скupštinske већине и одговорна је скupштини. Ови принципи ће бити примењени и у Милетићевој доцнијој политичкој делатности.

Кључне речи: Светозар Милетић, револуција 1848 – 1849, принцип народности, уставни нацрт, реорганизација Хабзбуршке монархије, федерација, скупштина, одговорна влада, парламентаризам.

Светозар Милетић, потоњи неприкосновени политички вођа и трибун српског народа у Војводини започео је своје политичко деловање у виходу 1848-ашке револуције која је захватила Монархију, веома млад, али са задивљујућом зрелошћу политичких идеја и потеза, те се тиме сврстао међу најзначајније личности тога великог доба.¹ Био је изразити представник оне омладине, која је била по речима Милетићевог биографа Ваце Стјића, „први наш нараштај који се обавестио о француској револуцији и њеним идејама, и који је пожелео да тим идејама саобрази нашу стварност“.²

Непосредно пред избијање револуције, Милетић је био студент у Пожуну. Већ од 1843. и 1844. године јавио се у Пожуну и Пешти омладински покрет који је трајао неколико година и имао важног утицаја у догађајима од 1848. године. Тамо су велики уплив на младо српско покољење имали „славјани“, Људевит Штур и Јан Колар.³ Крајем фебруара 1847. је у Текелијином заводу у Пешти одржан састанак тамошњих Срба студената, на којем је Милетић предложио да пештански и пожунски студенти покрену књижевни алманах *Славјанку* и да позову и остale студенте на сарадњу. Милетићу је поверио уређивање и он је потом упутио позив српској омладини да се окупи око *Славјанке*.⁴ *Славјанка*, књига првобитно посвећена „роду србском и народу славјанском“ је изашла из штампе у јесен 1847.⁵ Од 23 песме објављене у алманаху, било је шест Милетићевих панславистичких и родољубивих песама, а међу њима и чувена песма „Спасова ноћ“.

У овој песми Милетић пева:

„У груди ми горе ватра,
За славјански живот нов:
Од Урала па до Татра,
Од Ладоге изнад Скадра
Нек ми с' зато чује зов:
Ој Славјани браћо драга!
Куцнуо је и наш час,
Млађана је наша снага,

¹ Светозар Милетић је рођен 1826. године.

² Васа Стјић, *Светозар Милетић*, Издање Југо-исток, Београд, 34.

³ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871)*, Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба, Просвета Београд 1966, 18-22.

⁴ Светозар Милетић, *Сабрани списи* (приредили Чедомир Попов и Дејан Микавица) I, Београд 1999, 29-114; Алекса Ивић, *Из младости Дра Светозара Милетића*, Споменица *Светозара Милетића*, Летопис Матице српске, књ. 308, Нови Сад 1926, 137.

⁵ На захтев цензора, Јована Суботића, било је избрисано „народу славјанском“ (Јован Скерлић, нав. дело, 26)

..... Веже л' само љубав нас.“⁶

Ове је песме Милетић потписао као Светозар Свеслав Милетић.⁷

Мада су Милетић и други српски студенти у Бечу, Пожуну, Пешти, Сегедину, Темишвару и другим центрима учествовали у панславистичком покрету, они нису напуштали свој српски национални идентитет. Милетић је још 1846. писао песнику Петру Прерадовићу: „Ми ћемо остати Срби и нећемо бити ни Хрвати, ни Илирци“.⁸ Иако су се одушевљавали словенством и за словенску конфедерацију, српски студенти нису прихватали руски панславизам, те је Милетић више пута изјављивао да је он прво Србин, па тек онда Словен.⁹

Средином октобра 1847. године дошао је Милетић у Пожун, где је као студент права био изабран за председника српског лицејског удружења. Јеврему Грујићу, који је тада био секретар Друштва младежи српске у Београду писао је Милетић 13. децембра 1847. године, да је он за „национално јединство“, и „да нас Бог што пре и што тешње духом сједини, јер гдје је један дух, ту је и једно тело, које предрагом Роду Српском желим“.¹⁰

Појава *Славјанке* је изазвала пажњу власти, те су Милетић и његови једномишљеници као припадници панславистичке струје проглашени за опасне елементе и стављени под присмотру и тајни надзор аустријских власти.¹¹ Био је проглашен за политички сумњивог, те је бечко Ратно веће већ 1847. наредило граничарским властима, а вероватно и полицији у Пожуну да пази на његово кретање и преписку, пошто је сазнало за намере панслависта да припремају организацију која ће ширити мисао демократије и српског национализма.

Омладина је 1848. намеравала да са речи пређе на дела и да почне да остварује оно што је научила од Колара и од Штура. „Када се у мартау 1848. запалила цела стара Европа, и све потлачене народности и обесправљени народи подигли руке ка младоме сунцу слободе, када је плануо народни устанак мађарски, српски ђаци у Пожуну, најмногобројнији и најактивнији део српске младежи, решавају да се баце у акцију, да цео српски

⁶ Светозар Милетић, *Сабрани списи I* (приредили Ч. Попов и Д. Микавица), Београд 1999, 113.

⁷ Јован Скерлић, нав. дело, 26.

⁸ Јосиф Тим, нав. дело, 131.

⁹ Светозар Милетић, *Сабрани списи*, 83.

¹⁰ Јосиф Тим, нав. дело, 130.

¹¹ Јосиф Тим, *Улога Светозара Милетића у год. 1848. – 1849, Споменица Светозара Милетића*, Летопис Матице српске, књ. 308, Нови Сад 1926, 131; Алекса Ивић, нав. дело, 138-139

народ поведу за примером Мађара, да затраже национална и народна права српска, поштовање стarih царских привилегија, избор српског патријарха, вакснунье српске војводине.“¹² Покрет је оберучке дочекала и српска омладина у Пешти, а средиште њеног гибања је било у Текелијануму, у „Пантеону“, где је било, по сведочењу Јаше Игњатовића у његовим *Мемоарима*, „ускипело српско родољубље“, мада, како каже Игњатовић, „српство, славенство, ти појмови били су тако збуњени да прави смисао тих речи нисам ни од никога ни чуо ни читao“¹³. Чуло се и словенство и југословенство.

Српска великошколска омладина у Бечу, Пожуну, Пешти и у Београду, која је и раније предано радила на књижевном јединству Срба се, под утицајем револуционарних догађаја у Бечу и Пешти одлучила да се бори и за политичко јединство, за ослобођење и стварање једног српског краљевства или за обнову изгубљеног српског царства.¹⁴ И студенти у Београду, чланови „Дружине Младежи српске“ су још пре 1848. агитовали за демократско – либералне идеје. Када се руски цар Николај I одлучно изјаснио за *status quo* суверене Турске, у Београду је влада морала да спречи сваки револуционарни покрет, те су револуционарни елементи из Србије своју активност пренели у Јужну Угарску, Срем и Хрватску.¹⁵

У време почетка покрета 1848. Милетић је боравио у Пожуну, завршавајући студије права. Већ тада је он осудио Кошутове ставове према Хрватима. После Кошутове изјаве да би Хрвати Мађарима били „само за један фруштук“, младеж је у Гајеву „Даници“ објавила стихове, вероватно Милетићеве у којој се прети таквој мађарској политики сложним отпором Срба и Хрвата.¹⁶ Пошто омладинци нису успели да приволе митрополита Рајачића и друге Србе да се на угарској дијети заложе за српске интересе, омладинци су упутили своја два члана, Милетића и Ђорђа Радака у Беч да ступе у везу са Словенима, у првом реду Хрватима (Гајем, Враницанијем, Кукуљевићем). Тако први састанак словенске омладине у Бечу, одржан 20 – 21. марта 1848. већ није имао свесловенско обележје, а проглаšења која је са тог скupa издата била је упућена Хрватима, Славонцима и Далматинцима, а потписао ју је и Милетић. Препоручено је да се окупљају око Јелачића ради одбране својих права.¹⁷

¹² Јован Скерлић, нав. дело, 27; Васа Стјајић, *Светозар Милетић*, издање Југо-исток, Београд, 34-35, Алекса Ивић, нав. дело, 141-142..

¹³ Јаков Игњатовић, *Мемоари*, Српска књижевна задруга, Београд 1966, 112-113, 119.

¹⁴ Јосиф Тим, нав. дело, 130.

¹⁵ Јосиф Тим, нав. дело, 132.

¹⁶ Светозар Милетић, „Мађарској опозицији“, *Сабрани списи*, 116 – 118.

¹⁷ Васа Стјајић, *Сведоци Милетићевих подвига*, Споменица Светозара Милетића, Летопис Матице српске, књ. 308, Нови Сад 1926, 184-185.

Српска депутација је пред угарску Дијету изнела српске захтеве формулисане 15/27 марта. Мада их је Деак одобрио, одбацио их је одлучно Кошут. Српска омладина у Пожуну је одржала свој последњи састанак вероватно 9. априла. На њему је одлучено да се разиђу и да се сваки врати у свој крај, тамо испита расположење народа, до 8/20. априла, а потом на Велики четвртак да се окупе у Новом Саду на збор на који ће бити позвана и остала српска интелигенција.¹⁸

Приспевши у Нови Сад Милетић је сазнао да се прва компанија Шајкашког батаљона спрема да пође у Италију. Одмах, 12. априла се одвезао у Чуруг. Зазвонивши на узбуну, одржао је говор граничарима који су се били окупили ради уплате пореза:

„Браћо граничари! Ви сте познати јунаци. На храброст не треба нико да вас опомиње, али је прека нужда дошла, да вас на ваш разум опоменемо. Немци виде, Мађари виде да Ломбардија мора отпasti од Аустрије, јер јој помаже сва Италија и Француска и Швајцарска да буде своја, а не туђа. И вас опет једнако вуку у Ломбардију. Вуку вас, браћо, у оним истим лађама, у којима другу животињу вуку у горње земље на клање. Ви видите, да се од ваше браће, која су тамо отишла, ниједан не враћа. Ако и одете, јамачно се нећете више натраг вратити. Сви ћете ви горе које изгинути које задржани бити. У вашим кућама ће остати само по неко старо, женско, нејако и немоћно. Онда ће Мађари по опустелој граници своје наредбе да шире, своје официре да шаљу, своје школе да дижу, своје цркве да отварају, свој језик да уведу, а српски народ и српско име ће да забришу са лица земље. Ово је браћо, права мађарска намера. Ви је и сами можете докучити, ако хоћете само мало да се промислите. Зато ако сте своме добру ради, ако сте разумна створења, ако се не дате као скотови вући куда ко хоће, а ви сви скупа кажите вашим командантима, да сте ви као граничари дужни само вашу границу чувати, да ви у ово време велики страх имате од Мађара и за себе и за отаџбину и да нипошто не можете своје фамилије оставити, да ваш цар не мора да војује, јер нико на њега не напада него он Мађарима за вољу напада на Талијане, да ви нећете ићи у војну, док се с вашим митрополитом и с целим вашим народом не разговорите, који се већ са свију страна скупља, да 1. маја Сабор у Новом Саду држи. И ако буду на вас наваљивали и вас гонили, да пре братског договора одлазите у Италију, а ви кажите, да већма волете сви до једног изгинути код куће него у Италији; овде бар за слободу, а тамо сасвим улудо.“¹⁹ Командир

¹⁸ Алекса Ивић, нав. дело, 143.

¹⁹ Овај Милетићев говор је касније у истрази састављен према исказу слушалаца и приложен извештају комandanта Шајкашког граничарског батаљона пуковника Белера. Светозар

чете М. Путник је о овом Милетићевом говору обавестио команду Шајкашког батаљона. Милетић је по овом извештају „народу дао разумети да Мађари намеравају да словенску народност униште и да мађарски језик заведу за све службене и црквене послове, затим је народ позвао да се том завођењу противи и да одмах пошаљу молбу да словенски језик употребљавају као службени језик у земљама где живи већина Словена.“²⁰

Команда компаније је намеравала да ухапси Милетића, али је он пошао у Надаљ, где је такође покушао да одговори граничаре од похода у Италију. По извештају командира чете из Надаља команди Шајкашког батаљона, Милетићев говор у Надаљу је био делотворан, јер су шајкаши одбили наређење за полазак.²¹ Милетић је потом наставио агитацију у Срему.²² О Милетићевом случају је расправљало и Ратно министарство у Бечу 25. априла 1848, па је одлучено да се предмет упути на даљи поступак угарском дворском вицеканцелару Сећењију.²³

До 20. априла Милетић је прешао у Београд, где је међу омладином агитовао да се покрене рат против Турске, у којем би учествовали и пречански Срби, „испуњавајући тако и аманет праотаца који су народ овамо довели, не да насељава туђе пустаре или крши, него да одавде добије прилику избавити своју старију постојбину, као што је то и у повластицама пише.²⁴ Мада је аустријски посланик Фердинанд Мајерхофер захтевао од српских власти да се Милетић ухапси, ове су то одбиле, изговарајући се да је узбуђење у народу велико. Међутим, када је српска влада сазнала да је руски цар противник сваке револуције, и она је променила став.²⁵

У Новом Саду се 19. априла на иницијативу пожунске омладине окупило дosta народа, из Бачке, Баната и Срема – интелигенције и омладине. Тада је закључено да се позове депутација која је била у Пожуну, да извести о неуспеху своје мисије. Сутрадан, на Велики четвртак се окупило много Срба. Адвокат Александар Костић је известио окупљени народ о мађарском одбијању српских захтева. После тога је дошло до познатог, демонстративног спаљивања црквених протокола вођених на мађарском језику.²⁶

Милетић, *Сабрани списи I*, Београд 1999, 126-127; Васа Стјанић, *Светозар Милетић*, издање Југоисток, Београд, 36-37; Алекса Ивић, нав. дело, 145.

²⁰ Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848-1849, Београд 1952, (у даљем тексту Грађа), 118.

²¹ Јосиф Тим, нав. дело, 13; Грађа, 117-119, 151.

²² Јосиф Тим, нав. дело, 133.

²³ Алекса Ивић, нав. дело, 149-150.

²⁴ Васа Стјанић, *Светозар Милетић*, издање Југо-исток, Београд, 38.

²⁵ Јосиф Тим, нав. дело, 133, Грађа, 130.

²⁶ Васа Стјанић, *Светозар Милетић*, издање Југо-исток, Београд, 39.

Митрополит Рајачић је био приморан да за 1/13. мај сазове скупштину, а не сабор, за који је био неопходан пристанак мађарског министарства. На скупштини која је и била одржана 1/13. и 3/15. маја проглашена је Српска војводина и њена територија, изабрани су патријарх, војвода и Главни одбор, као орган који ће руководити народним пословима. На једној од првих седница Главног одбора, 4/16. маја 1848. је Милетић постао његов члан.²⁷

У току покрета пожунски омладинци у целини нису могли имати неку значајнију улогу у његовом руковођењу. На челу покрета нашли су се истакнути лјуди, већег угледа, али не увек јединствених уверења и интереса. Омладина се организовала у „Друштво српског напредка“, покренувши свој орган *Напредак*. Овај лист демократске интелигенције почeo је издавати 2/14. новембра 1848. Данило Медаковић с „Друштвом српског напредка“. У првом броју истакли су као један од својих основних циљева борбу за самосталност српског народа, као услов за његов даљи напредак и уједињење, слогу са јужнословенским и балканским народима од Јадрана до Црног мора, ради лакшег супротстављања угњетачким тежњама великих земаља.²⁸ *Напредак* је доносио и чланке, у којима су критиковане неке појаве које су се у покрету јавиле.

Милетић је био активан члан Главног одбора. На седници од 5/17. маја је сачињен проглас у којем се народ позива да дâ новчане прилоге за рад Одбора, а међу посланицима опуномоћеним да ове прилоге скупљају био је и С. Милетић.²⁹ Проглас Главног одбора којим се народ позива да га помаже у раду, 12/24. маја потписао је и Милетић.³⁰ Као изасланик Одбора упутио се у Земун, подбунивши шајкаше да без генералове дозволе дођу у Карловце у помоћ Одбору. Шајкаши су заиста на 12 шајки и са 38 топова дошли у Карловце. Почетком октобра 1848. Милетић и један други омладинац, Ђорђе Радак постали су „чиновници по особеним порученијама при војеном оделенију“. Њихова је дужност била да обилазе војне логоре, уче народ, охрабрују војску и да о томе подносе извештаје Главном одбору. Милетић је учествовао и у бици код Новог Бечеја 12. октобра 1848.

Приликом доласка војводе Шупљикца Милетић му је испевао песму, која се дуго певала, добивши готово карактер химне:

„Већ се српска застава
Свуда вије јавно“

²⁷ Грађа, 272.

²⁸ *Напредак*, бр. 1, 2. новембра 1848; В. Крестић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980, 74.

²⁹ Грађа, 282.

³⁰ Грађа, 322.

После војводине смрти одржао је говор на његовом погребу у име *Напредка*. Мада је у сукобу између патријарха и Стратимировића омладина била на патријарховој страни, патријарх је од стране омладине и критикован, када је, занемарујући омладинске предлоге, сам организовао Главни одбор и, нарочито, због ограничавања слободе штампе. Када је нови Одбор говорио о „поданическој дужности“, омладинци су се усprotивили: „Људи смо ми слободни! Ми ћemo примати и извршивати дужност слободних људи, слободних грађана, а поданика никад ни до века“.³¹

Напредак је заплењен, а потом и забрањен. Патријарх је 4/16. фебруара 1849. године именовао ново Правленије Војводине. У њему је Милетић добио место агента у Троједној краљевини.³² Заједно са Јованом Суботићем је у Загребу требало да заступа интересе и права Војводине. Од Троједне краљевине се очекивало да се заузме да Војводина добије статус круновине. После тога би требало разрадити услове савеза између Војводине и Троједне краљевине. Требало је да извештавају Правитељство о свему што се тиче Војводине. Сам Суботић је сматрао да су њих двојица била сасвим неподобна за тај посао.³³ Милетић је послао у *Напредак* више дописа из Загреба.

После пораза које су Срби трпели од Мађара, Милетић је кривицу за то приписивао вероломству Аустрије и патријарху. С друге стране, из Бе-ча, патријарху је поручивано да Војводина није добила статус круновине јер у српским новинама воде главну реч анархисти, јакобинци и републиканци, који су у споразуму са Пољацима. Патријарх је решио да 3/15. јуна 1849. године укине *Напредак* Данила Медаковића и *Вестник Константина Богдановића*.³⁴

Милетић је 17. априла молио патријарха да дозволи да се он врати у Војводину. Претпостављајући да ће се после долaska у Војводину бана Јелачића овде одиграти судбоносни догађаји, молио је патријарха да му дозволи да дође у „средиште важни догађаја народни“. Пошто се ближи и скупштина, жели да буде тамо. Мада му повратак није дозвољен, он се крајем априла вратио. Није добио никакву службу, вероватно незадовољан због промене оријентације покрета, који је добио сасвим аустријско обележје.

³¹ Грађа, 43.

³² Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Српски народни покрет, кут. 2/849-647.

³³ Автобиографија...

³⁴ Васа Стајић, нав. дело, 44-45.

* *

*

О Милетићевој улози у покрету, Васа Стјајић каже: „Због своје младости, Милетић у Буни није имао неку важнију улогу; али је зато Буна у његовом животу имала и те како важно место као најбоља школа за будућег политичара. У њој је он видео сукобе разних националних група и њихових политичких тежња, видео је политичаре на послу и осетио моћ идеја за које су се народи крвили.“³⁵ Милетић је у току буне јасно сагледао суштину догађаја, не само у Хабзбуршкој монархији и Српској војводини, него и у Европи у целини. Начинио је један пројекат уставног преуређења Монархије, у којем је изнео своје погледе на њену организацију, нужност њеног преуређења, основе на којима би се то могло учинити и положај Војводине у тако промењеним условима.

Време у којем је Милетић формулисао своје погледе на уређење Аустрије и положај српског народа и његове Војводине у њој, било је време када је у Европи почело да се пробија начело народности, права народа на самоопределjeње.

Француска револуција је прогласила начело права човека а тиме и народâ да располажу сами собом. Револуционарна концепција је била заснована на култу закона, на универзалној важности (vocation) принципа које је проглашавала и на поистовећивању човека и народа. Принцип права народа на самоопределjeње је био логична последица признања слободе човека и идеје нације. „Француска револуција ставила је све своје надахнуће у неке ријечи. Једна је – нација“, рекао је један од њених историчара.³⁶ У току револуције начело слободног определjeња народа је проглашено дескремтом од 22. маја 1790. године. Мада је било тешко дефинисати га, овај појам од своје појаве доминира међународним животом, постаје жива стварност и бори се да се идентификује са државом. Право на слободу признато појединцу није могло бити ускраћено људској групи. Тако сваки народ има право да изабере сопствену владу и политички оквир у којем ће живети у међународном окружењу.³⁷ У ватри Француске револуције основни политички принцип револуционарне буржоазије, принцип народног суверенитета допуњен је једним новим начелом – националним суверенитетом.³⁸

³⁵ Васа Стјајић, нав. дело, 45.

³⁶ Albert Soboul, *Francuska revolucija*, Zagreb 1989, 436.

³⁷ S. Calogeropoulos-Stratis, *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, Bruylant • Bruxelles 1973, 15-22.

³⁸ Čedomir Popov, *Gradanska Evropa (1770-1871)*, Prva knjiga, *Osnovi evropske istorije XIX veka*, Matica srpska Novi Sad, 435.

Појам нације био је непознат пре Француске револуције. Државе су се састојале од више националних група³⁹ Бечки конгрес је осудио начело народности и право народа да располажу сами собом и засновао свој рад на негацији принципа народности и позивању на принцип легитимитета и равнотеже. Света алијанса и Пентархија су послужили као темељ новог европског поретка који је настојао да одржи унутрашњи и спољашњи ред.⁴⁰

Мада је осуђен на Бечком конгресу принцип суверенитета народâ није престајао да покреће народе који су живели под туђим притиском. Његов највећи противник, кнез Метерних је написао да је овај принцип један појам који садржи све, а да ништа не каже, а који ипак данас испуњава цео свет. „Метернихов систем“ је требало да одржи равнотежу усостављену 1815. Као политички принцип, први пут је начело народности признато од времена добијања самосталности Грчке и Белгије (1830). Од тада он бележи стални напредак у животу народâ. Право народâ на самоопредељење, као друга верзија права народности проистиче из истог основа, исте доктрине, која проширује појам политичке слободе изнад оквира државе.

Бечка зграда је почела да се руши већ под ударцима Јулске револуције, а у међународном поретку од времена признања независности Грчке и Белгије. Устанци свих европских народа у години 1848. су означили крај духа Бечког конгреса. Пламен народности, помно гашен 1815. планује живо 1848. под дахом демократије и буђења потлачених народности. Он се јавио у два своја нераздвојна начела: суверенитета народа и његовог права да располаже сам собом. Институција плебисцита одиграла је значајну улогу у овом периоду у примени права народа на сопствено опредељење.⁴¹

Уздизање Наполеона III је означило тријумф идеје народности на политичком плану. Аустријско – пруски рат, пораз Аустро – Угарске и распад Немачког савеза су припремили два велика догађаја: уједињење Италије (1859) и стварање Немачког царства 1871). Они су означили коначни корак у тријумфу начела народности. Од тада је идеја народности почела да осваја терен: Берлински конгрес је признао независност Румунији, Србији, Црној Гори и вратио Бугарској границе од пре Санстефанског мировног уговора. После балканских ратова европске територије Турске су подељене између балканских земаља, према принципу народ-

³⁹ S. Calogeropoulos-Stratis, 35.

⁴⁰ Žak Godšo, Revolucije 1848, Nolit • Beograd, 43–44; S. Calogeropoulos-Stratis, нав. дело, 35; Čedomir Popov, нав. дело, Druga knjiga, 112–113.

⁴¹ S. Calogeropoulos-Stratis, нав. дело, 39.

ности. И Албанија је постала независна. У свим овим случајевима принцип народности је примењен, мада још није био званично уведен у политички поредак. Његова борба против легалитета који је постојао у тој епоси и његове победе биле су могуће само захваљујући покретима европских народа за њихову политичку и националну еманципацију. Примена принципа народности је била остварена на основу претпостављене воље заинтересованих народа или на основу њихове воље изражене путем племсцита.⁴² После борбе дуже од једног века, оно је ушло у политички поредак, а у правни поредак, као изузетак, у мировне уговоре после Првог светског рата.⁴³

* * *

Национално питање, као питање положаја бројних народа који су живели у Хабзбуршкој монархији букнуло је свом жестином 1848. године. „Аустрија је била царевинска организација, а не земља, па је бити Аустријанац значило немати националних осјећања – немати народности“, закључује један историчар царевине. У првој половини XIX века Аустрија је била дипломатски појам. „Хабсбуршко се Царство темељило на традицији, на династичким правима и на међународним уговорима; за њега је било битно начело 'законитости власти'. А национално начело, које је Наполеон проглашио у Италији, порицало је начело законитости и угрожавало темеље хабсбуршког опстанка... Хабсбуршко царство и национализам били су противловни и правога мира између њих није могло бити“⁴⁴

У Угарској, пак, од десет милиона становника пола милиона је било 'племића', који су представљали 'мађарски народ'. Угрин или Мађар био је, исто као и Немац, сталешки појам: значио је земљопоседника ослобођеног земљишног пореза, који је члан жупанијских скупштина и који суделује на изборима за сабор. Мада је у деветнаестом столећу традиционално родољубље преузело маску модерног национализма, а конзервативна одбрана традиционалних права претворена у објаву либералних начела, стварност је остала иста: племство се борило за свој повлашћени положај.⁴⁵

Уступци које је царство начинило према онима који су 1848. покушали да остваре своја национална права, у првом реду према Мађарима,

⁴² S. Calogeropoulos-Stratis, нав. дело, 35.

⁴³ Čedomir Popov, *Gradska Evropa (1770-1871)*, Prva knjiga, *Osnovi evropske istorije XIX veka*, Matica srpska Novi Sad, 435; S. Calogeropoulos-Stratis, нав. дело, 33.

⁴⁴ A. J. P. Taylor, нав. дело, 44, 46.

⁴⁵ A.J.P.Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990, 30, 36.

који су после Немаца политички и економски чинили најснажнији део владајуће класе, били су невољни и изнуђени, учињени под притиском политичких прилика и са намером да у повољном тренутку буду поништени.

После Мајске скупштине, која је прогласила српски народ за политички слободан и независан и и утврдила територију Српске војводине, почело је изграђивање мреже српских органа власти, на челу са Главним одбором. Српски органи су вршили све функције државне власти и заменили старе власти, а тамо где то није био слушај, подредили их себи. Изграђена је српска организација власти са веома разгранатом и свестраном делатности: војном, административном, законодавном, привредном и другом. „То је била несумњиво револуционарна промена, па се посматрано са тог гледишта, са гледишта власти, једино код Срба у Војводини може говорити о спровођењу народне и грађанске револуције, какву у пролеће и лето 1848. не налазимо ни код једног народа у Подунављу“.⁴⁶ Природни следећи корак био је покушај да се тој организацији даде и коначна правна форма у виду пројекта уставног уређења.

Нови цар Фрања Јосиф је крајем 1848. године својим *Манифестом* од 15. децембра потврдио неке одлуке Мајске скупштине: достојанство војводе и патријарха признато је Стевану Шупљику и Јосифу Рајачићу. Мада оно што је био најважније, територија Српске војводине, проглашене на Мајској скупштини и српска организација власти која је на темељу тих одлука настала нису потврђени, овај је корак двора код српског народа побудио наде да ће и до тога доћи.

Тако је крајем 1848. и почетком 1849. године настало неколико наџрата уставног уређења Војводине. Томе је настојању и Милетић дао свој допринос. Један од првих и најзначајнијих уставних пројеката насталих у Војводини у току револуцији начинио је Светозар Милетић и објавио га у неколико наставака током месеца децембра 1848. и почетком јануара 1849. године у *Напретку*. Његови погледи на ова питања садржани су у два члanka: „Значај покрета у Аустрији“, у броју 11 од 7. децембра 1848. и „Војводовина према целокупној Аустрији“, у бројевима 9, 14, 16 и 17 од 1, 17, 24. и 30. децембра и у бројевима 1 и 2 од 14. јануара 1849.

У првом чланку, *Значај покрета у Аустрији* Милетић је дао своје виђење прилика у Европи у години 1848, покушао да их објасни и оцени њихов значај, да утврди карактер револуционарних процеса који су захватили Европу и Аустрију, не само са становишта тренутних збивања, него и за будућност Европе и односа међу европским државама. Овај текст пред-

⁴⁶ Славко Гавrilović, *Срби у револуцији 1848 – 1849*, у *Историји српског народа* V/1, Београд 1981, 74.

ставља и својеврсно образложење и објашњење решења која ће Милетић предложити за преуређење царевине. Он показује задивљујуће Милетићево познавање и разумевање суштине догађаја који су потресали Монархију и предвиђање далекосежних и судбоносних последица ових збивања, не само за српски народ и друге народе Аустрије него и за целу Европу.

Он на почетку истиче разлику између догађаја у Француској и у Аустрији. У Француској се ради о класном сукобу и о борби за политичке слободе грађана, на темељу једнакости и братства свих људи. И у Аустрији се развила застава слободе, основана на једнакости и братству, али не само појединача, као грађана, него и свих народа, за слободу на темељу народности. Владајући народи, Немци и Мађари, настоје да задрже у потчињености друге народе, а посебно Словене, који чине већину у држави. Да би задржали ту власт, начинили су савез између себе и са Немачком. То је од Словена, који су им помогли да се обрачунају са Метернихом, начинило непријатеље. Начин како су то намеравали да постигну их је зарадила с двором, којем би на тај начин и оно мало власти која му је осталла, била одузета. „Тако је дакле чудновато испрекрштаним тежњама ствар дотле доведена, да су се у начелу различити интереси двора и Славена у овој тачки сударили и уједанпут се у Аустрији развијала славенска застава за слободу, основану на једнакости и братству, не само појединача, као државних грађана, него и свију народа, или за слободу на темељу народности.“⁴⁷ Милетић је овде дао јасно објашњење онога што ће много доцније заокупљати пажњу генерација историчара: чињенице да су се Срби и двор у току револуције 1848. нашли на истој страни.

Милетић сматра да је покрет у Аустрији значајнији од оног у Француској, „јербо само на темељу народности основана слобода хоће и свима људима праву слободу, да онако на свету живети и развијати се могу, као што их је Бог и природа на свет донела, осигурати и дуговечном учинити, и цело ће Европи природно стање њено повратити, у ком ће народи и државе једно исто бити“ (подв. Љ. К.). Он, дакле, сматра да само слобода основана на темељу народности може обезбедити свим појединцима праву и трајну слободу, а у Европи створити могућност постојања националних држава.

Милетић указује на недоследност и перфидност војства владајућих нација у Монархији: „Сад питам ја подмукле немачке и мађарске назови-космополите и демократе, који Славене пред светом оцрнише, да народност више него слободу цене, питам их, каква је то слобода, што учини, да Немци пожелише једну и слободну Немачку, Талијани једну и слободну

⁴⁷ Светозар Милетић, Сабрани списи, 130 – 131.

Италију, Польаци једну и слободну Польску? Ако је то сама слобода људи као државних грађана, и ако им је она довољна, зашто они пожелише из неприродног свог сајзу државног у природни сајуз раскомаданог народа свог прећи? Не би ли могли грађанску слободу и у садашњем сајзу државном уживати? Па зашто не? Јербо су ради не само као поједини људи и државни грађани него и као народ слободни бити; а то је оно, што и ви радите, а нама за зло примате“. Стога је природно, што је борба за праву слободу, слободу засновану на темељу народности, фактора овог века, за државе утемељене на једном језику и једном народном имену, зачета у Аустрији.

Као што је из француских покрета искрснула мисао слободе, једнакости и братства појединих људи, тако су покрети у Аустрији квасац из којег ће произићи слобода, једнакост и братство свих народа, оно што је од Француза само као задатак бачено у свет. Утолико је покрет у Аустрији и задатак Словена важнији од француског. Од тога каква ће бити судбина аустријског покрета, од тога да ли ће престати господство немачког и мађарског народа над Словенима и уопште власт једних народа над другима зависи и судбина целе Европе и свих њених народа. Од Аустрије и од тога да ли ће жеље Словена бити испуњене, зависи да ли ће раније или касније због тога доћи до европског рата. Будућност је показала да су била тачна Милетићева предвиђања.

У уводном делу другог члanka „Војводина према целокупној Аустрији“ објашњава се да Мајска скупштина ниједан од својих закључака није подробније разрадила: у каквом ће односу Војводина бити према целокупној царевини, односно угарској круни, у чему ће се састојати савез са Троједном краљевином, те тако није уредила ни своје спољашње ни унутрашње односе. Тек после пола године борбе народа за политичке и националне слободе, после царевог опредељивања за српску ствар и Јелачићевих победа, могуће је, на начелима слободе, једнакости и братства, припремати посредством слободне штампе јавно мњење за скупштину, која ће, после успостављања реда и мира одлучити о уређењу државе, заједно са другим народима царства.

Да би се одредио положај Војводине у Аустрији, потребно је претходно утврдити какве промене би у Монархији требало спровести. Аутор на почетку истиче да су се Словени углавном сагласили да се очува целокупност Царевине, али са сасвим новим унутрашњим устројством. Будући да у њој живе многи народи, њихова природна права, на основу слободе, једнакости и братства, могу се остварити и обезбедити само у тако преуређеној заједници где ће сваки народ имати своју државу. При одређивању њихових граница треба занемарити сва стара историјска права, географске

и политичке критеријуме, и као једини основ узети у обзир распрострањеност језика појединих народа, а њих је у Монархији једанаест: Немци, Чеси с Морављанима, Словаци, Пољаци, Русини, Власи, Срби, Хрвати, Словени, Талијани и Мађари. Отуда се Аустрија мора разделити у једанаест држава и само у тако реорганизованој држави ће бити осигурана народност, дакле и равноправност и једнакост свих њених народа. По том критеријуму Војводина треба да обухвати Срем, Бачку и Банат, изузев Крашовске жупаније и Карансебешке регименте, јер у њима већину становништва чине Румуни. Опстанак Аустрије на старим основама даће повода новом рату, који ће довести до њене пропasti. У оваквом Милетићевом предлогу дошло је до изражaja становиште које је преовлађивало у то доба, да је језик главна одредница нације.

Одређујући положај Војводине у Аустрији Милетић полази од два начела. Становници Српске Војводине су прво, *Срби*. Њима, као и осталим народима по природном праву припада слобода да о својим посебним материјалним и духовним интересима одлучују сами и уређују их путем самосталне законодавне власти. За извршење закона постојаће законодавној власти одговорна администрација на челу са војводом, као поглаваром народа. Постојање ових органа омогућиће да се остваре посебна права Срба као народа.

Поред својих посебних националних интереса, Срби у Војводини имају интересе и као људи, тј. грађани. Грађанска права заједничка су свим становницима Аустрије без обзира на народност, па се стога могу остваривати путем једне опште законодавне власти са одговорном заједничком владом. Тако замишљена државна заједница чинила би конфедерацију аустријских народа, у којој ће појединачне националне интересе остваривати на основу слободе и једнакости, а опште интересе обезбедити на основу међусобног братства са заједничким законодавством и извршном влашћу. Према томе, интереси српског народа у Аустрији двојаки су: општи или грађански, као људи, и особени или народни, као Срба.

Општи послови били би они који произлазе из односа Аустрије са другим државама и они који настају између појединих њених чланица, и то послови где је претежан интерес грађана као појединачца, а не национални интерес. Ту би спадали, пре свега, спољни послови или дипломатија и војска. За ове потребе нужне су заједничке финансије, чији би терет сносили сразмерно сви народи. Заједнички су даље трговина, грађевинарство и јавни радови. Њихов развој је у интересу свих грађана, „јербо грађани трују као људи, а не као националисте“. Унапређење трговине подразумева изградњу и развој саобраћаја. Ради расправљања спорова који

настају између појединих држава – чланица или са грађанима страних земаља, као и за суђење министрима и чиновницима потребан је општи суд.

За законско регулисање и отправљање заједничких послова мора постојати опште законодавство. Заједнички послови су у надлежности заједничких органа. Законодавну власт имају цар и сабор састављен од заступника које бира народ, на сваких 60.000 становника. Право законодавне иницијативе имају и цар, преко својих министара, и сабор. Цар потврђује предлоге закона. Потврду може ускратити два пута, а после тога законски предлог сабора добија законску снагу и без цареве санкције.

Извршну власт има цар и средишња влада од пет министара које поставља цар из скупштинске већине: иностраних дела, ратних, финансија, трговине, грађевина и јавних радова. Цар стоји на челу владе. Цареве наредбе немају снагу без премапотписа надлежног ресорног министра. Ради обезбеђивања интереса појединих народа сваки ће од њих имати свога представника при средишњој влади, који ће бити одговоран својој народној скупштини. Они чине везу између свог народа и средишње власти и имају право да оптуже министре. Заједнички орган је и општи врховни суд, који треба да буде што независнији од извршне власти. Овај би суд судио парнице између грађана појединих аустријских држава и странаца, у првој инстанци или као апелациони. У случају суђења министрима имао карактер поротног суда, састављеног од представника свих народа.

Осим општих људских, грађанских интереса сваки народ има своје посебне, специфичне интересе. „Сваком народу сама природа право и власт даје, да овакове интересе сам собом узакоњавати и обављати може“. То је, пре свега, унутрашње уређење: административна организација, међусобни односи грађана и власти, грађанске политичке слободе, социјална питања, просвета, народна војска, чија је дужност одржавање безбедности и самосталности, народне финансије, трговина, индустрија и земљорадња. О томе доносе законе самостална законодавна тела у свакој држави. У Војводини њега чине заступници бирани на сваких 10.000 душа. Скупштина се састаје сваке године, доноси законе из круга самосталне надлежности. Војвода у законодавству учествује на исти начин, као и цар са општим сабором.

Скупштини је одговорна народна влада. Њу чине војвода и народно попечитељство од шест чланова, које поставља војвода из већине законодавног тела. Попечитељство чине: попечитељ спољашњих дела или представник народних дела код средишње владе, попечитељ унутрашњих дела, под којим су начелници полиције и санитета, попечитељ просвете, попечитељ народних ратних дела или командант свих гарди, попечитељ народне финансије и попечитељ трговине, индустрије и земљорадње. Војвода

је на челу администрације, али нема ниједан ресор, а његова одговорност је наглашена. Ниједна наредба војводина нема важност ако није премапотписана од одговарајућег министра. Војвода је на челу централне војске, а народна војска има свог посебног команданта који премапотписује војводине налоге у вези са војском. Поред владе постоји и велики суд, чије чланове именује скупштина. У кривичним, политичким и штампарским предметима суди порота или заклете судије. У судском поступку важи начело јавности и усмености.

Положај Војводине по овом пројекту изједначен је са положајем осталих држава. Војводина је потпуно одвојена од Угарске и равноправна с њом. На овакво решење свакако је утицало фактичко стање: рат с Мађарима и постојање самосталне српске организације власти изграђене после Мајске скупштине. Мајска скупштина је захтевала само аутономију у склопу Угарске.

У свом концепту о преуређењу државе Милетић је напустио принцип легитимитета на којем је почивало државно уређење Хабзбуршке монархије и дао превагу начелу чије ће остваривање обележити век – начелу народности.⁴⁸ Мора се указати на компромисно спровођење овог начела: нису ипак доведени у питање опстанак Аустрије и њене спољашње границе, принцип народности примењен је доследно само у уређивању унутрашњих односа, стварањем националних држава као чланица аустријске федерације.

Основне доктрине политичког и државног организовања прогресивног демократског и либералног грађанског друштва дошли су до изражaja у Милетићевом нацrtу: принцип народности – природно право народа да сам одлучује о својој судбини, ограничење апсолутне монархијске власти увођењем поделе власти и парламентарног уређења. Иако није никде изричito наведена као принцип, подела власти углавном је спроведена у овом нацrtу, као и основне полуге парламентарног система: одговорност владе скупштини и њен настанак из скупштинске већине. У законодавству царев вето има сусpenзивни, а не апсолутни карактер, а сабор има превагу. Мада је шеф извршне власти, монарх је ограничен премапотписима ресорних министара. Суд је независан и самосталан, суђење јавно и усмено. Односи између поједињих власти у Војводини уређени су на исти начин, са одговорним војводом и извршном власти којој је он на челу.

Посебно је у овом пројекту значајно Милетићево виђење принципа на којима би требало реорганизовати Монархију. Он јасно уочава вишеслојне интересе грађана у држави: оних које имају као грађани и оних које имају као припадници посебних нација. Организација власти коју је пред-

⁴⁸ Wolf Dietrich Behschnitt, нав. дело, 114.

ложио је покушала да обезбеди и једне и друге. Справођење оваквог концепта претворило би Аустрију у федеративну државу са великим самосталношћу појединих делова.

* * *

Још 1848. је млади Милетић у своме уставном нацрту јасно формулисао ставове, које ће доследно заступати и касније, а који су чинили основне принципе његових политичких ставова и политичке борбе. У првом броју *Заставе* 9/21. фебруара 1866. године је у уводнику написао: „Уставност, народност и равноправност грађанска и народна три су боје 'Заставе' која се у зраку слободе вије“. 'Застава' ће бити: за државни савез међу немачко-славенским земљама с једне, и мађарско-славенским земљама Угарске круне с друге стране на основу уставности, међусобне самосталности и равноправности; за политични савез земаља угарске круне на основу и уз јемство домаће законодавне и управне самосталности савезни земаља; за равноправност поједини народа, и по томе за политичко групирање сродни племена у Аустрији, и административно устројство по народностима у земљама Угарске круне; представничко законодавство на основу општег гласовања; за парламентарну одговорну владу поред муниципалне самоуправе; за грађанску равноправност, за верозаконску слободу, равноправност и самоуправу; за слободу удружења, слободу штампе, јавност, усменост и пороту у суду, за установе и заведења, којима се наука, вештина, сваколика народно-економска привреда у свију народа у држави унапређује“⁴⁹

И програм касније основане Српске народне слободоумне странке био је утемељен на овим принципима. У програму Српске народне слободоумне странке стоји: „Нисмо ни једини ни први, који су слободу и народност као девизу садањег века на заставу своју написали. Слобода је и цељ и средство; цељ, јер је суштина човека слобода, тј. тако стање, у ком духовне и физичне силе своје најбоље развити може; средство, јер се и друге цељи људске само слободним развитком тих сила најбоље постићи дају. Народност је такође и цељ и средство; цељ, јер она садржи одржање и развитак оне особине, којом је бог поједине народе обдарио, разликовао и одликовао; средство, јер народи само путем народности, путем свога урођеног или прирођеног језика, своје књижевности, могу у се примити плодове науке и искуства, на којима су сви векови и народи радили и раде;

⁴⁹ Светозар Милетић, *Сабрани списи* (приредили Чедомир Попов и Дејан Микавица) II/1, Београд 1999, 26.

њом се само може постићи образованост целог народа, која је образованост као нит, која све народе као браћу спаја... Народност и слобода, то је једно исто; народност је оваплоћена слобода сваког народа. Нама је девиза дакле била и јесте: слобода и народност или утврђење и развитак и свестране слободе и српске народности у свакој држави, где има Срба у политичко важећем броју.“⁵⁰

Мада су реалне политичке прилике доприносиле делимично измененим ставовима о њиховом оживотворењу, принципи које је Милетић истакао у свом првом значајнијем политичком програму, програму који се односио на будућност српског народа у Монархији и политичке оквире у којима је настојао да живи, остаће до краја темељ његовог политичког програма.

Тако се у Милетићевом идеолошком систему показује, како је закључио и немачки историчар Бешнит, она тесна испреплетеност либерализма и национализма, која се препознаје и код политичара других народа, који стоје пред истим двоструким задатком: формирању либерално-демократског устава и успостављању националних држава.⁵¹

⁵⁰ Василије Костић – Радош Љушић, *Програми и статути српских политичких странака до 1918*, Београд 1991, 37.

⁵¹ Wolf Dietrich Behschnitt, нав. дело, 116.

Др Љубомирка Кркљуш, Погледи Светозара Милетића (стр. 99-118)

*Dr Ljubomirka Krkluš, Full Professor
Novi Sad Faculty of Law*

Contemplations of Svetozar Miletić on the Constitutional Order of Austria and the Status of Vojvodina in 1848-1849

Abstract

Despite being an active participant in the revolution of 1848, as well as a member of the Executive Board, Svetozar Miletić did not have a significant political role in the movement on the count of his young age. He did, however, towards the end of 1848 and the beginning of 1849, publish two articles in the *Napredak* newspaper: *The Importance of the Movement in Austria* and *Vojvodina with Respect to Austria as a Whole* in which he presented his views and explanations of the revolution in Austria of 1848, offered proposal for the reorganization of the Monarchy based on nationality, a principle which played a large role in the revolutionary events in Europe at the time. Miletić emphasizes the importance of the movement in Austria, as the nations of the Monarchy strive to achieve their national rights, freedom and equality, without which there can be no mention of the freedom of citizens as individuals. In his constitutional project, Miletić proposes Austria to be organized as a federal union of its nations, in which their common interests would be achieved on the main level, while the individual national interest on the level of the eleven new states founded on the principle of nationality. According to this draft, Vojvodina would be a state of equal status as the others within the Monarchy. The draft furthermore fully endorses the principles of a civic democracy and liberal state: the legislative authority of the national representatives and the accountability of the executive branch, i.e. the ruler, whose decisions are countersigned by the competent ministers, and the government, based on a parliamentary majority which answers to the parliament. These principles will be implemented in Miletić's future political activities.